

УДК 324 (477.87)

Лемки в етнополітиці Польщі

Н.М. КІЧЕРА

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна,
E-mail: rovenab@mail.ru**Авторське резюме**

Охарактеризовано лемківську громаду в Польщі, з'ясовано її офіційний статус та рівень політичної суб'єктності. Визначено можливості впливу меншини на етнополітику Республіки Польща. Основними нормативно-правовими актами, що визначають права меншин у Польщі, є Конституція та Закон про національні та етнічні меншини та про регіональну мову. Профільний закон чітко визначає перелік національних та етнічних меншин у Польщі, відносить лемків до етнічних меншин. Лемківська проблематика є актуальним полем дослідження для науковців. Серед дослідників лемків слід назвати О. Торонського, І. Лемкіна, Є Міхну, О. Дуць-Файфер. Суперечливим є питання ідентичності лемків, відповідно організаційна роздробленість лемківського руху, що інституційно представлено такими організаціями як «Стоваришення лемків» та «Об'єднання лемків». «Стоваришення лемків» наполягає на окремішності цієї спільноти, а «Об'єднання лемків» наполягають на єдності лемківської громади з українським народом. Подібна неоднозначність стосовно питання ідентифікації лемків спостерігається і серед науковців. Це не могло не позначитись на процесі політичної суб'єктивізації меншини, а також можливостях її впливу на етнополітику держави проживання. Лемки відзначаються відносно низьким рівнем політичної активності, не можуть здійснювати активні політичні кампанії щодо зміни свого правового статусу, оскільки не мають серед інструментів впливу партію чи інший впливовий політичний інститут, який би репрезентував інтереси лемків.

Ключові слова: лемки, русини, національна меншина, етнічна меншина, етнополітика, статус, політична суб'єктність, ідентичність.

Lemkos in Poland ethnopolitics

N.M. KICHERA

Uzhgorod national university, Uzhgorod, Ukraine, E-mail: rovenab@mail.ru

Abstract

The Lemkos community in Poland is characterized on the base of its official status and political subjectivity. The attempt to identify the opportunities of minority's influence on the ethnic policy of the Republic of Poland is made. The main legal acts that determine the rights of minorities in Poland is its Constitution and the Law on National and Ethnic Minorities and on Regional Language. The relevant law clearly defines the list of national and ethnic minorities in Poland, thus refers Lemko to the ethnic minorities. Lemko's problem is an interesting field of the research for the scientists. Among the researchers of Lemko should be called A. Toronskij, I. Lyemkin, E Mihna, O. Duts-Phifer. The question of Lemko's identity is contradictory, that's why Lemko movement is heterogeneous, institutionally represented by such organizations as «Stovaryshennya of Lemko» and the «Union of Lemkos». «Stovaryshennya of Lemko» insists on isolation of the community, and the «Union of Lemkos» insist on the unity of the Lemko community with Ukrainian people. This ambiguity on the issue of identification of Lemko observed among the scientists. The conclusion is made that the situation has affected by the process of political subjection of minorities, as well as the possibilities of its impact on the ethnopolitics of the state of residence. Lemkos observed relatively low levels of political activity can not perform the active political campaign to change their status because they have no influence own party or the other influential political institution, which would have represented the interests of Lemko.

Keywords: Lemkos, Rusyns, national minority, ethnic minority, ethnopolitics, status, political subjectivity, identity.

Постановка проблеми. Польща належить до європейських країн, яка прагне впровадити модель мультикультуралізму як основу етнополітики, що пояснюється приєднанням до правових норм, розроблених РЄ і релевантних принципів ЄС. Принцип пріоритетності міжнародного права щодо національного діє у державі беззастережно. Польща отримала позитивну оцінку Дорадчого комітету Ради Європи, що проводить моніторинг виконання норм Рамкової конвенції на національному рівні [7, с. 2]. Однак слід все ж приділити більшу увагу збереженню діалогу між меншинами, менши-

нами і владою, особливо на локальному рівні.

Основними документами, що визначають права національних та етнічних меншин, є Конституція РП [11] та Закон про національні та етнічні меншини та про регіональну мову [16]. У Конституції прописано право громадян, що належать до меншин, на розвиток мови, звичаїв, традиції та культури, створення освітніх та культурних установ, участь у прийнятті рішень, що безпосередньо їх стосуються [11]. Згаданий вище профільний закон у статті другій чітко визначає перелік національних та етнічних меншин. Відповідно до нього, українці ви-

знані національною меншиною, а лемки, – які є об'єктом даного дослідження, – етнічною меншиною [16]. Національні меншини в Польщі мають право на створення власних політичних сил. Необхідною умовою є зібрання однієї тисячі підписів, крім того фінансування фонду партії повинно йти від осіб громадян Польщі, що протягом тривалого часу проживають на території Польщі [17]. У РП передбаченою є також можливість застосування принципу виборчих переваг для національних меншин.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням лемківського питання займається ряд науковців, для яких Лемківщина, її історія, культура, звичаї є пріоритетним напрямом наукових пошуків. Одним із перших дослідників історії та етнографії Лемківщини був польський дослідник О. Торонський, який описав давню історію, побут, звичаї та обряди лемків. Інший дослідник історії Лемківщини – І. Лемкін – стверджує про штучне насадження лемкам назви «українець», аналізуючи спроби змінити їх політичну орієнтацію у ХХ ст., яка до того часу була «звернена до Європи» [4, с. 26]. Вагомими у питанні походження лемків, їх етнічної приналежності є роботи Є. Міхні. Авторка здійснила ряд емпіричних досліджень, що дало можливість зробити висновки про наявність двох орієнтацій в середовищі лемківської народності: української та окремішньої [13]. С. Дудра пише про існування серед населення Польщі лемківської народності, що має відмінну від української чи польської самосвідомість [8, с. 78]. Дослідженням лемківського питання займається Б. Гальчак, який порівнює Україну для лемків з «притулком», подібним до Ізраїлю для євреїв [10, с. 126]. Автор наголошує на загрозованих асиміляційних процесах серед лемківського населення, що може призвести до втрати унікальної культури. Прихильницею культурного характеру лемківської унікальності є О. Дуць-Файфер, хоча вона і робить висновок про сучасний занепад лемківських звичаїв та цінностей [1, с. 17-18]. Відновленню політичних прав лемків присвятив свої роботи П. Стефановські. Автор вживає стосовно лемків етнонім «русини-лемки». Загалом у Польщі лемківській проблематиці присвячено велику кількість досліджень, що лише демонструє актуальність цього феномена для країни. Простежується чіткий поділ серед дослідників по питанню ідентифікації лемків. Лемківська окремішня історіографія представлена незначним числом представників русинської освітньої інтелігенції, які, одночасно, формують пріоритети публічної політики щодо русинства у Польщі.

Метою дослідження є з'ясування можливих механізмів, потенціалу та перспектив впливу лемківської громади на етнополітику Польщі, відповідно до рівня їх політичної суб'єктності. Для досягнення поставленої мети необхідним є виконання наступних завдань:

1) визначити основні засади та пріоритети

етнонаціональної політики Республіки Польща;

2) визначити рівень громадської активності, політичної суб'єктності лемківської меншини, проблематику та фактори, що сприяють чи перешкоджають цьому процесу.

Виклад основного матеріалу. Найчисельнішими меншинами Польщі згідно з останніми переписами є сілезійська, кашубська та німецька. Наступною є українська меншина. Унікальною для практики польської етнополітики і взагалі для країн Центральної Європи є методологія проведення перепису, що застосовувалася у 2011 році, оскільки вперше було дозволено вказувати на своєрідний комплекс національно-етнічної ідентичності. Згідно з даними 2011 року лемківська меншина стала більш чисельною, порівняно з попереднім переписом. Лемківську ідентичність, як першу, визнали 7 тисяч опитаних, як єдину – 5 тисяч. Загальне число осіб, які визнали своє лемківське походження, складає 10 тис. осіб [18, с. 18].

Переходячи до аналізу громадської активності та політичної суб'єктності лемків зауважимо, що визначальною подією у даному питанні стали процеси демократизації, започатковані у Польщі у 1989 році. Проте процеси демократизації суспільних і політичних відносин мали серед наслідків і організаційну роздробленість лемківського руху. Зокрема, З. Міхаласкі визначає кінець 1980-х років як період загострення питання етнонаціональної ідентичності лемків: як частини української нації чи «карпато-русинського» народу [12]. Основними організаціями національно-культурного спрямування стали «Стоварищення лемків» (А. Копча, О. Дуць-Файфер, С. Хом'як, Д. Русинко) та «Об'єднання лемків» (С. Гладик, В. Хланта, Ю. Віховська). Розбіжності між цими структурами полягають, насамперед, у розумінні ідентичності лемків: «Стоварищення лемків» наполягає на окремішності цієї спільноти, в той же час як члени «Об'єднання лемків» наполягають на єдності цієї громади з українським народом. Члени «Об'єднання лемків» вважають, що спроби формування із етнічності лемків нового «штучного» народу може пришвидшити їх асиміляцію у середовищі етнічних поляків. Навпаки, представники «Стоварищення лемків» основну загрозу для збереження цієї спільноти вбачають в українізації. Крім того, пересічні лемки схильні думати, що русинами в середовищі лемків себе вважають окремі їх етнічні «однорупники» через нерозуміння своєї своєрідності, порівняно з українцями та негативний міжнародний імідж України. Так, один з керівників «Об'єднання лемків» С. Гладик ще у 2001 році наголошував на тому, що важливою причиною поширення русинства серед польських лемків є неефективна етнополітика України, зокрема неефективність заходів щодо підтримки діаспори за кордоном, відсутність уваги до лемківської групи взагалі [2].

Основною проблемою культурно-національ-

ного розвитку лемків є мовне питання. Спроби кодифікації лемківської мови розпочалися ще у 1989 році, зокрема з ініціативи «Стоваришення лемків». У 1999 році було створено першу сучасну лемківську граматику. Про завершення роботи над кодифікацією лемківської мови свідчить оприлюднення у 2005 році «Словника лемківсько-польського». Важливо підкреслити, що русини-лемки Лемківщини почали запроваджувати рідну мову у навчальний процес у школах, починаючи з 1991/1992 навчального року. Однак чисельність лемківських учнів поступово скорочується. Вирішення мовного питання для лемків відбувається на основі вже згаданого Закону про національні та етнічні меншини та про регіональну мову. Оскільки відповідно до нього лемки визнані етнічною меншиною, то володіють досить широким набором мовних прав.

Слід вказати, що навіть прорусинські науковці Польщі визнають певний регрес у розвитку лемківської культурної ідентичності, який розпочався у 2000-х рр., і був пов'язаний із суперечками всередині спільноти. Окрім того, початок демократизаційних процесів означав і зникнення подразників для відродження етнічності на основі протесту проти офіційної етнополітики, яка у період соціалізму мала багато ознак асиміляційної моделі [1, с. 17-18]. Постсоціалістичний період можна охарактеризувати, перш за все, як культурницький етап становлення лемківського руху, метою якого було, насамперед, поширення цієї ідентичності у середовищі лемківської спільноти. При цьому важко говорити про формування окремої національної ідентичності, зважаючи на ряд спільних рис у культурі русинів-лемків з русинами-українцями.

Для характеристики стану політичної суб'єктності лемків слід відзначити їх чітке сприйняття факту існування двох батьківщин: «великої» – Республіки Польщі, – та «малої» – Лемківщини. Визначальним для політичної діяльності лідерів руху було питання про повернення лемкам власності, яка була відібрана владою соціалістичної Польщі у 1949 році під час операції «Вісла» [14, с. 43]. Відновленням справедливості щодо лемків у цьому питанні почала займатися організація Русинський демократичний круг лемків у Польщі «Господар». Так, у 2003 році П. Стефановські, як голова цієї організації, подав до Страсбурзького суду з прав людини позов щодо діяльності парламенту РП, який порушує права етнічних меншин – лемків та бойків, – ігноруючи їх вимоги щодо визнання незаконності післявоєнних переселень представників цих спільнот. Цей громадський лідер настоював на необхідності відшкодування польською державою завданих збитків лемкам у сумі трьох мільярдів злотих, які згодом можна було б спрямувати на відродження культури [9, с. 12-13].

Про поступки РП у цьому питанні, зокрема

під тиском лемківських організацій, свідчить повернення деяким сім'ям лісистих територій, з яких вони були виселені у період соціалізму [5, с. 63-64]. Водночас у тексті урядової постанови з цього приводу не використовується етнонім «лемки» чи будь-який інший, що де-факто означає невизнання незаконності післявоєнного рішення про депортацію цієї етнічності.

Ще більш гострим в етнополітичних стосунках між польською державою та лемками було питання про їх правовий статус. Відповідно до статті 2 Закону про національні та етнічні меншини та про регіональну мову, національною меншиною є спільнота громадян, яка відповідає наступним критеріям: 1) є менш чисельна від громадян, які дотримуються польської ідентичності; 2) істотно відрізняється від решти громадян мовою, культурою або традиціями; 3) прагне зберегти свою мову, культуру або традиції; 4) має почуття своєї історичної національної спільноти та її діяльність є спрямованою на виявлення і захист цієї ідентичності; 5) її предки проживали на сучасній території РП щонайменше століття; 6) ототожнюється з нацією, організованою у своїй державі. Позаяк етнічність лемків не відповідала, в першу чергу, критерію існування «материнської держави», то, відповідно до законодавчих норм, їм було надано статус етнічної меншини [16]. За свідченням Я. Ковальчика, етнічною меншиною визнаними були лише ті лемки, котрі не ідентифікували себе як частину української національної меншини [3, с. 63].

Водночас можна зробити висновок, що лемки не можуть здійснювати активні політичні кампанії щодо зміни свого правового статусу, оскільки не мають серед інструментів впливу на структури, що формують етнополітику, партію чи інший впливовий політичний інститут, який би репрезентував інтереси лемків. Лемки відзначаються відносно низьким рівнем політичної активності, відповідно не досить ефективною є політична діяльність лідерів про що свідчить факт, що лемки не мали власного представництва у парламенті, не представляли своїх виборчих комітетів [6]. На місцевих виборах 2010 року кандидати-лемки стартували зі списків загальнокрайових партій та локальних виборчих комітетів відповідно пройшли до повітових рад та муніципальних рад, один кандидат був вибраний на посаду вільта гміни [15, с. 6]. Мова йде про такі регіони Польщі, як Дальношльонське, Підкарпатське та Малопольське воєводства, де чисельність лемків є найбільшою. При тім ця спільнота має своїх представників у Комісії у справах національних та етнічних меншин, хоча це не є гарантованою запорукою отримання державної підтримки.

Таким чином, незважаючи на досягнуті успіхи упродовж постсоціалістичних десятиліть щодо відродження та розвитку лемківської культури, викликом для громадсько-політич-

ної самоорганізації лемків є питання впливу на зміст державної етнополітики. Іншим проблемним питанням є сприйняття молодим поколінням лемківської ідентичності в умовах ширшого польського суспільства. Відповідно до висновків ряду авторів, молодь з більшим ентузіазмом приймає загальнопольську ментальність, ніж регіональну лемківську ідентичність.

Зважаючи на дані переписів, які свідчать про скорочення числа тих, хто ідентифікує себе виключно як «лемко», можна зробити висновок про поширення у середовищі цієї спільноти польської ідентичності. Водночас лемки не використовують для підвищення свого політичного статусу механізми виборів, що, ймовірно, пояснюється достатньо високим рівнем дисперсного проживання, а також відсутністю партії чи іншої політичної сили, яка б репрезентувала етнічні інтереси спільноти. Таким чином, лемки використовують лише ті ресурси, які безпосередньо є передбаченими законодавчою основою етнополітики в РП.

Висновки. Необхідно відзначити нечіткість, мінливість лемківської ідентичності в Польщі, на чому наполягають, у першу чергу, прорусинські автори. При тім, як демонструють дані офіційних переписів, лемківська спільнота характеризується мовною стійкістю. У постсоціалістичний період лемківський рух був спрямо-

ваний на культурний розвиток спільноти, хоча упродовж останнього десятиліття відповідні заходи вже не є достатньо ефективними. Етнічність має у своєму розпорядженні організації, товариства, музеї, ансамблі, досвід розвитку етнічної освіти, таким чином, сприяючи відродженню та збереженню традицій і звичаїв Лемківщини. Що стосується політичної суб'єктності лемків у Польщі, слід враховувати, перш за все, особливу ситуацію з їх самоідентифікацією. Перші загальноукраїнські організації не мали жодних успіхів у політичній діяльності: ситуація змінилася з початком процесів лібералізації та демократизації, подальшим поділом меншини. Виникло ряд проблем, що підсилювалися також малоєфективною політикою України до своїх громадян у Польщі. Що стосується Польської держави, то етнонаціональна політика країни пройшла різні етапи в напрямку мультикультурної моделі задля задоволення прав та потреб всіх етнонаціональних спільнот, вносячи зміни до старих та приймаючи нові законодавчі акти під впливом міжнародного співтовариства та міжнародних законодавчих норм, зокрема Рамкової конвенції та Європейської хартії регіональних мов та мов меншин. Свідченням чого стало, перш за все, прийняття Закону про національні та етнічні меншини та про регіональну мову.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дучь-Файфер О. Одродження лемківської культури хвильова реакція чи перспективний процес? / Олена Дучь-Файфер // Загорода. – 2000. – №4 (27). – С. 11-18. – С. 17-18.
2. Кляшторна Н. П'ять запитань для лемка [Електронний ресурс] / Наталка Кляшторна // Незалежний освітньо-інформаційний ресурс «Гайдамака». – Режим доступу : <http://haidamaka.org.ua/0028.html>
3. Ковальчик Я. Національні меншини в Польщі: регіональний аспект / Януш Ковальчик // Regionalistika-Regionalistica. – Інформаційно-аналітичний журнал Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики. – 2011. – №1. – С. 62-65.
4. Лемкин И.Ф. История Лемковины / И.Ф. Лемкин. – Юнкерс Н.Й., Издание Лемко-Союза в США и Канаде, 1969. – 384 с. – С. 26.
5. Суд над гмерльма – закінчення. Фрагмент дальших споминів – Адам Барна // Загорода. – 2004. – №2-4 (41-43). – С. 63-64.
6. Charakterystyka mniejszosci narodowych i etnicznych w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.ms.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#lemkowie>
7. Druga Opinia Dotyczaca Polski, przyjeta w dniu 20 marca 2009 r. – Strasburg, dnia 20 marca 2009 r. – 47 p. – Р. 2. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_2nd_OP_Poland_pl.pdf
8. Dudra S. Stowarzyszenie Łemkow jako element tożsamości narodowej / Stefan Dudra // Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna I duchowa. – Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Śmigiel'. – Słupsk - Zielona Gora, 2012. – 288 s. – S. 77-88. – S. 78
9. Europejski trybunał praw człowieka w Strsburgu. Pismo wnioskodawcy. Nazwa dokumentu: ŁEMKO – proces otwarty – Dotyczy pokrzywdzonych mniejszosci etnicznych – Łemków i Bojków w Rzeczypospolitej Polskiej // Загорода. – 2003. – №1 (36). – С. 12-16. – С. 12-13.
10. Halczak B. Łemkowskie miejsce we wszechświecie. Refleksje o położeniu łemkow na przełomie XX i XXI wieku / Bohdan Halczak // Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna I duchowa. – Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Śmigiel'. – Słupsk - Zielona Gora, 2012. – 288 s. – S. 113-127. – S. 126.
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
12. Mihalasky S.Y. Ethno-national Orientation Among Lemkos in Poland [Електронний ресурс] / Susyn Yvonne Mihalasky // International Council for Central and East European Studies, 1998. – Режим доступу : <http://www.carpatho-rusyn.org/susyn/lemko2.htm>
13. Michna E. Łemkowie grupa etniczna czy narod. Spis treści / Ewa Michna. – Kraków: Nomos, 1995. – 147 s.

14. Stefanowski P. Łemkowie / Pavel Stefanowski // Загорода. – 1996. – №3-4. – С. 43-46. – С. 43.
15. Trzeci raport dotyczacy sytuacji mniejszosci narodowych I etnicznych oraz jezuka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2011 r. – 46 s. – S. 6. – Режим доступу : <https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/III-Raport-dotycz%20C4%85cy-sytuacji-mniejszo%20C5%9Bci-narodowych-i-etnicznych-oraz-j%20C4%99zyka-regionalnego.pdf>
16. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf>
17. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. Opracowano na podstawie: tj. Dz.U. 2011 Nr 155, poz. 924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/partiepol/partiepol.htm>
18. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 [Електронний ресурс]. – Warszawa, marzec 2012 rok С. 18. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013

REFERENCES:

1. *Duc-Fajfer O.* Odrodzeniaa lemkiwskoj kulturu xvuljova reakcia chu perspektivnuj process (Revival of Lemko culture: wave reaction or perspective process)? *Zagoroda*, 2000, no. 4 (27), pp. 17-18.
2. *Kljahtorna N.* Piatj zaputanj dlja lemka (Five questions for Lemko). *Nezaleznuj osvittinjo-informacijnuj resurs «Gajdamaka»*. Regime to access: <http://haidamaka.org.ua/0028.html>
3. *Kovaljchik J.* Nacionaljni menchunu v Polchi: regionalnuj aspect (The national minorities in Poland: a regional aspect). *Regionalistika. Informacijno-analituchnuj jurnal Naukovo-doslidnogo institutu polituchnoi regionalistiki*. 2011. no 1. pp. 62-65.
4. *Lemkin I.F.* Istoria Lemkovunu (Lemko's history). *Junkers N.J. Izdanije Lemko-Sojuza v USA i Kanadi*. 1969. 384 p.
5. Sud nad gmerluma – zakinchunja. Fragment daljhuch spomuniv – Adam Barna (The trial on hmerlyma – the end. The fragment of the further memories – Adam Barna). *Zagoroda*. 2004. no. 2-4 (41-43). pp. 63-64.
6. Charakterystyka mniejszosci narodowych i etnicznych w Polsce. Regime to access: <http://www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#lemkowie>
7. Druga Opinia Dotyczaca Polski, przyjeta w dniu 20 marca 2009 r. Strasburg, dnia 20 marca 2009 r. 47 p. Regime to access : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_2nd_OP_Poland_pl.pdf
8. Dudra S. Stowarzyszenie lemkow jako element tożsamości narodowej. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna I duchowa. Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Śmigiel*. Słupsk - Zielona Gora, 2012. 288 p.
9. Europejski trybunał praw człowieka w Strsburgu. Pismo wnioskodawcy. Nazwa dokumentu: ŁEMKO – proces otwarty – Dotyczy pokrzywdzonych mniejszosci etnicznych – Łemków i Bojków w Rzeczypospolitej Polskiej. *Zagoroda*. 2003. no. 1 (36). pp. 12-16.
10. Halczak B. Łemkowskie miejsce we wszechświecie. Refleksje o położeniu Łemkow na przełomie XX i XXI wieku. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna I duchowa. Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Śmigiel*. Słupsk - Zielona Gora, 2012. 288 p.
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Regime to access: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
12. Mihalasky S. Y. Ethno-national Orientation Among Lemkos in Poland. *International Council for Central and East European Studies*, 1998. Regime to access : <http://www.carpatho-rusyn.org/susyn/lemko2.htm>
13. Michna E. *Łemkowie grupa etniczna czy narod. Spis treści.* Krak w: *Nomos*, 1995. 147 p.
14. Stefanowski P. *Łemkowie.* *Zagoroda*. 1996. no. 3-4. pp. 43-46.
15. Trzeci raport dotyczacy sytuacji mniejszosci narodowych I etnicznych oraz jezuka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 2011 r. 46 p. Regime to access : <https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/III-Raport-dotycz%20C4%85cy-sytuacji-mniejszo%20C5%9Bci-narodowych-i-etnicznych-oraz-j%20C4%99zyka-regionalnego.pdf>
16. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim. Regime to access : <http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf>
17. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. Opracowano na podstawie: tj. Dz.U. 2011 Nr 155, poz. 924. Regime to access : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/partiepol/partiepol.htm>
18. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Warszawa, marzec 2012 rok. Regime to access: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf

Кічера Надія Михайлівна – викладач
Ужгородський національний університет
Адреса: 88000, м. Ужгород, площа Народна, 3
E-mail: rovenab@mail.ru

Kichera Nadija Mykhailivna – lecturer
Uzhgorod national university
Address: 3, Narodna Square, Uzhgorod, 88000
E-mail: rovenab@mail.ru